

Hoogste Nederlandse onderscheiding voor zuster Lucie M. Gimbrère osb

Engelengeduld met middeleeuwse manuscripten

Harry van Royen

Zuster Lucie M. Gimbrère osb,
ridder in de Orde van
de Nederlandse Leeuw.
© foto: Harry van Royen.

Op Koningsdag krijgen in Nederland verdienstelijke landgenoten een koninklijke onderscheiding. Ze worden daarbij meestal opgenomen in de Orde van Oranje-Nassau. Om praktische redenen worden de lintjes de dag voordien bezorgd, zodat de nieuwe dragers van het eremerk bij de lokale academische zitting op Koningsdag kennis kunnen maken met de laureaten van voorbije jaren. Dit jaar werd ook het levenswerk van zuster Lucie M. Gimbrère, een benedictines van de Onze-Lieve-Vrouweabdij van Oosterhout, in de schijnwerpers gesteld. Een moniale die zich thans ridder mag noemen.

Zuster Lucie M. Gimbrère osb ontving op 26 april de titel van ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw voor haar lange carrière als restauratrice van manuscripten, incunabelen en postincunabelen. De 89-jarige moniale werd met die hoogste burgerlijke onderscheiding vereerd omdat ze tussen 1963 en 1996 zo maar eventjes 446 waardevolle oude boeken restaureerde in het atelier van haar abdij. Handgeschreven en handgemaakte boeken restaureren is een ambacht waar veel geduld bij komt kijken, een echt ‘monnikenwerk’.

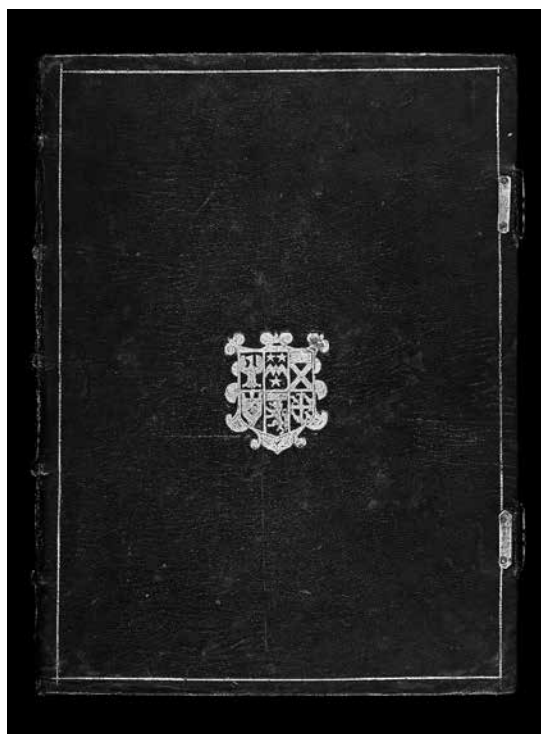
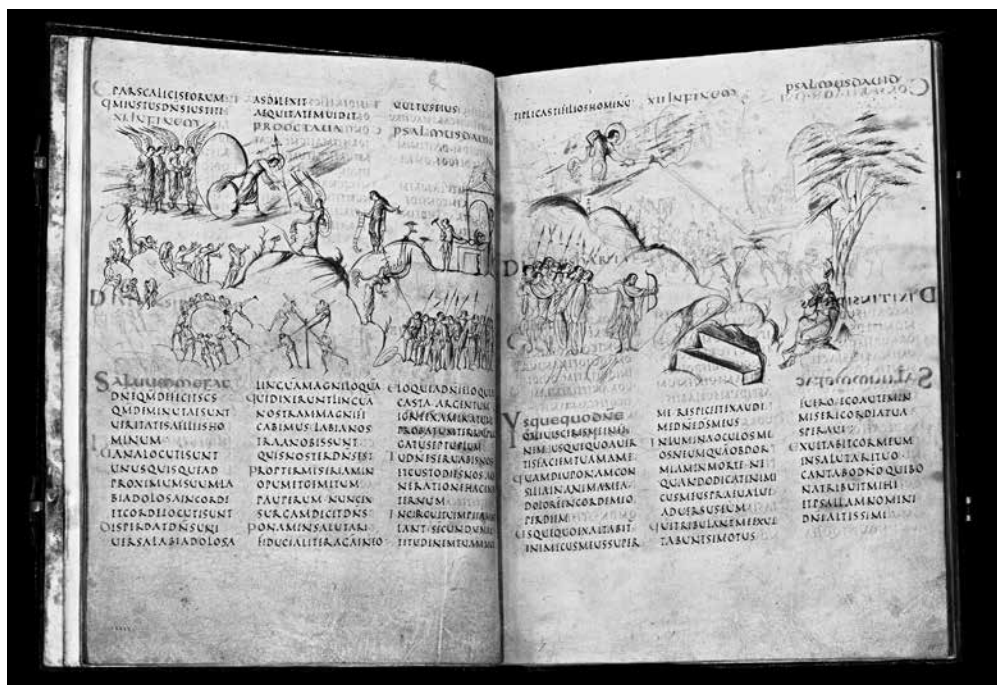

Zuster Lucie M. Gimbrère osb en burgemeester Stefan Huisman van Oosterhout. © foto: Harry van Royen.

Een incunabel of wiegendruk is een boek dat tussen 1454 en 1501 werd gedrukt met losse letters en zo het handgeschreven boek 'imiteert'. Een post-incunabel is een boek dat tussen 1501 en 1540 werd gedrukt, met dezelfde basistechniek als die van een incunabel, maar waarin dan wel de eerste sporen van een afzonderlijke typografie al goed zichtbaar zijn.

De bal ging aan het rollen toen in 2015 het Utrechts Psalter, een negende-eeuwse manuscript en een absoluut meesterwerk uit de Reimse School, aan de werelderfgoedlijst van de Unesco werd toegevoegd. Het verluchte handschrift met 150 psalmen, zestien cantica en 166 eerder surrealistische tekeningen werd in 1977 door zuster Lucie gerestaureerd. Het psalter is ondertussen ook online te bewonderen (www.utrechtspsalter.nl).

Benna Mekenkamp, een vriendin van zuster Lucie, vond dat diegene die ervoor zorgde dat het psalter weer in goede staat verkeert ook wel een erkenning mocht krijgen. Om een goede aanbeveling bij het secretariaat van koning Willem-Alexander te kunnen doen, verzamelde Mekenkamp een bundeltje 'geloofsbrieven'. Zowel binnen de benedictijnenorde, waar abt Gerard Mathijssen van de abdij van Egmond zijn zegen gaf, als bij voormalige opdrachtgevers vond ze de nodige aanbevelingspapieren. Bij die 'promotoren' behoorde ook de Vlaamse jezuïet Paul Verdeyen die zuster Lucie in de jaren 1960 stimuleerde

- ▲
 ▲ Het Utrechts Psalter, het absolute pronkstuk uit het Nederlandse boekenpatrimonium.

'Hoge' restauratie vergt 'fluwelen' handen.

om de zorg op te nemen voor oude manuscripten. Vele andere boekwetenschappers, waarmee zuster Lucie samenwerkte of correspondeerde, zijn helaas al overleden.

Bescheiden werk voor de eeuwigheid

Toen burgemeester Stefan Huisman op de bijeenkomst in de Oosterhoutse abdij – een kleine ceremonie die overigens tot op de laatste minuut geheim gehouden werd voor zuster Lucie – het eremerk overhandigde, reageerde de moniale geheel verrast, maar wel oprecht blij. Bescheiden wees ze op het feit dat ze haar werk alleen maar heeft kunnen doen dankzij de communautiteit. En lachend voegde ze er aan toe dat haar medezusters wellicht nu pas een duidelijker idee zullen krijgen over wat ze al die jaren in haar zolderatelier had verricht.

Behalve het loyale kader van de hele zustersgemeenschap van Oosterhout speelde de relatie met de opdrachtgevers uiteraard ook een belangrijke rol in haar werkzaamheden. Sommige conservators kwamen steeds met nieuwe boeken aandraven, zodat een sterke vertrouwensband tussen hen en zuster Lucie ontstond. Die ging soms zo ver dat zuster Lucie als een soort biechtmoeder het wel en wee van de conservator in kwestie te horen kreeg. Een andere keer kwam haar gevoelige beroepsinformatie ter ore, die uiteraard niet mocht uitlekken bij conservators van andere instellingen. De contacten waren ook nuttig voor de professionele bekwaming, waardoor zuster Lucie dan weer steeds meer waardevolle collecties uit grote universiteitsbibliotheken leerde kennen. Kortom, ze leerde het vak almaar grondiger, zowel op technisch vlak als op het domein van de intellectuele achtergrond van de manuscripten.

Als moniale had zuster Lucie de ideale bagage om het ambacht van boekenrestauratrice te beoefenen. Vele van de oude boeken die ze mocht behandelen hebben immers een religieuze inhoud. Dankzij haar monastieke kennis en haar beheersing van Latijn en Grieks, kon ze dikwijls beter dan de conservators een boek duiden. In de loop van de jaren werd ze ook steeds competenter in paleografie, in de ontcijfering van oud schrift. Dat kwam wel eens van pas, zeker als bij het losmaken van een boekband stukken hergebruikt manuscript opdoken. Een van die memorabele vondsten werd in 1988 gedaan toen ze negentiende-eeuwse dekbladen en drie dikke lagen lijm verwijderde bij de vijftiende-eeuwse Bijbel van de Bavokerk uit de collectie van de Utrechtse universiteitsbibliotheek. Alle vondsten werden nauwgezet bestudeerd en beschreven in een restauratiedossier.

Naast die basiskennis bleek ook het leefkader van zuster Lucie een meerwaarde te bieden: het kader waarin tijd beleefd wordt als eeuwigheid. Alhoewel het restauratieatelier bijdroeg aan het inkomen van de abdij, draaide zuster Lucie haar handen niet om voor enkele dagen meerwerk zonder meerkost. Dat gaat er wel anders aan toe in een gewoon privaat restauratieatelier. In overleg met de opdrachtgevers kon zuster Lucie gerust ‘haar tijd nemen’, want dat kwam de kwaliteit van het geleverde werk ten goede. Zo leerden de conserva-

De oorkonde van de hoogste Nederlandse onderscheiding.

tors ook de tragere monastieke weg kennen, zeker wanneer zuster Lucie nog andere taken in de abdij moest uitvoeren en haar atelier dus noodgedwongen enkele weken gesloten bleef.

Kwaliteit in de veilige thuishaven

In de abdij was al een boekenatelier voorhanden toen zuster Lucie in 1951 intrad. Ze leerde er het vak van zuster Véronique van Zanten, die zelf haar opleiding tot boekbindster en boekrestauratrice in de Sinte Cecilia-abdij in Solesmes had gekregen. Ze begon in het atelier dan ook met basiswerk: inbinden van boeken voor intern gebruik en het herstellen van boekbanden. Pas vanaf 1962 diende zich het ‘echte’ restauratiewerk aan. Zuster Lucie liet zich daarbij inspireren door de middeleeuwse boekbinderspraktijk. Steeds nadrukkelijker zwoer ze bij het gebruik van traditionele technieken, wars van moderne chemicaliën.

Toen de abdij nog een eigen boerderij uitbaatte, konden de zusters zelf perkament vervaardigen. Hoogwaardig leder werd in Waalwijk gehaald. Via de opdrachtgevers van zuster Lucie was het ook mogelijk om ander kwalitatief hoogstaand materiaal te bekomen. Hoge restauratienormen vormden ook geen probleem; soms met uiterst beperkte ingrepen werd er aan voldaan. Kennisoverdracht gebeurde ook wel eens. Meestal door studenten, die rond een specifiek thema werkten, de kans te geven om binnen de abdijsmuren een korte

stage te volgen. Verzoeken om ook buiten de abdij les te geven, weigerde zuster Lucie steevast. Ze had geen zin om buiten de veilige muren te treden, allicht uit schrik haar roeping te verliezen. Een deel van haar technische kennis heeft ze wel kunnen verwerken in kritische leesnotities voor het boek van János Alexander Szirmai (1925-2014): *The Archaeology of Medieval Bookbinding* (Aldershot, Ashgate 1999).

Veilig voor de toekomst

De door zuster Lucie behandelde boeken zijn natuurlijk niet gered voor de eeuwigheid, maar de zorgvuldige restauraties maken wel dat ze – mits bewaring volgens de regels van de kunst – voor ettelijke eeuwen veilig zijn. Gimbrères grondig gedocumenteerde restauratieverslagen van alle 446 boeken die door haar handen gingen, zijn inmiddels aan de universiteitsbibliotheek van Leiden geschonken. Ook de gespecialiseerde handbibliotheek, die zuster Lucie samenstelde met behulp van de conservators waarmee ze een zeer goede werrelatie onderhield, werd overgedragen.

In Leiden maken de studenten boekwetenschap dankbaar gebruik van de ‘collectie Gimbrère’. Bij elke nieuwe restauratiecampagne van de 446 boeken die zuster Lucie behandelde, zullen de restauratieverslagen bovendien moeten worden geraadpleegd en aangevuld. Ook voor restauratiewerk aan andere gelijkaardige manuscripten, incunabelen en postincunabelen zal de collectie aan belang gaan winnen. Dat belang werd trouwens bij boekwetenschappers internationaal gepropageerd met een artikel van de jonge boekconservator Ilse Korthagen in het gezaghebbende kwartaaltijdschrift *Quaerendo*, een blad dat de geschiedenis van de boekmakerij op een interdisciplinaire wijze onderzoekt.*

Hoewel zuster Lucie in 1996 met het grote restauratiewerk stopte (en er dus ook geen nieuwe documentatie meer bij komt), blijft ze toch nog steeds met het boekenvak bezig. Voor de eigen abdij verricht ze van tijd tot tijd wat inbindwerk, en ook raad aan derden zal ze nooit weigeren. De laatste twee jaar gaf zuster Lucie zelfs advies bij de overdracht van de manuscriptencollectie van het Augustijns Instituut Eindhoven aan de Tilburg University. Op die manier komt haar kennis en inzicht nog altijd ten goede voor het behoud van het cultureel erfgoed van Nederland.

En jawel, deze pure vorm van *ora et labora*, het engelengeduld van een moniale die liefst geen wereldlijke paden bewandelt, verdient het om beloond te worden met een burgerlijke ridderorde.

Harry van Royen (°1965) is historicus, met specialisatie in monumentenzorg en herbestemming van industriële architectuur en monastieke instellingen (cisterciënzerabdijen in de Lage Landen). Hij is tevens redactieraadslid van *De Kovel*.

* Ilse Korthagen, “Pioneering in the Preservation and Restoration of Medieval Manuscripts and Early Printed Books in the Netherlands. The Work of Sister Lucie M. Gimbrère O.S.B.”, in: *Quaerendo* 46 (2016) 251-274.